

KARIN MICHAËLIS OG TYSKLAND

Karin Michaëlis' humanitære og protyske engagement
under Første Verdenskrig og i årene frem til 1933

AF

BIRGIT S. NIELSEN

Indledende bemærkninger

Den danske forfatter Karin Michaëlis, der levede fra 1872 til 1950, var før Anden Verdenskrig en international berømt og fejret personlighed, der havde talrige læsere i de fleste lande i Europa. Af hendes godt 50 romaner, der hovedsageligt skildrer kvindeskæbner, blev flere internationale bestsellere især i Tyskland og Østrig, og hendes seks romaner om pigen *Bibi*, der i deres ukonventionelle fantasifuldhed i en vis forstand kan ses som en forløber for Astrid Lindgrens *Pippi Langstrømpe*, hørte til de mest læste børnebøger i Europa i 30'erne. I modsætning til sine samtidige kolleger Thit Jensen og Agnes Henningsen synes hun at være næsten glemt i dagens Danmark i en bredere offentlighed, selvom hun naturligvis har sin plads i litteraturhistoriske fremstillinger.¹

Kun få bøger af hende er blevet genoptrykt efter 1950 i Danmark heriblandt dog den mesterlige brevroman fra 1924 *Syv Søstre sad*, der blev genudgivet i 1957, og romanen *Den farlige Alder* fra 1910, der udkom igen 1987 med et efterord af Dorrit Willumsen. Med denne sidstnævnte roman, som er genudgivet på både tysk, engelsk og italiensk inden for de sidste 10-15 år, er Karin Michaëlis i øvrigt repræsenteret i *Kindlers Literatur Lexikon*, ligesom hun også som den ene af syv danske forfattere er omtalt i Metzlers *Autorinnen Lexikon* fra 1998. I det hele taget synes hun at være på vej til en renaissance i Tyskland, hvor hun også før krigen havde sit vigtigste udenlandske publikum, ikke mindst som børnebogsforfatter. Den tyske version af hendes selv-

¹ Senest Beth Juncker: Det farlige liv. Om Karin Michaëlis, i E. Møller Jensen (udg.) *Nordisk kvindelitteraturhistorie*, bd. 3, 1996, s. 218-224.

biografi *Der kleine Kobold* er genudgivet for nylig, og *Bibi*-romanerne, der er ganske glemte i Danmark, er i 1995-97 genoptrykt på tysk for tredje gang efter 1945, ligesom en udgivelse af hendes utopiske ungdomsbog *Den grønne Ø* planlægges.

Men Karin Michaëlis var ikke kun en kendt skikkelse i Europa som forfatter, hun var i lige så høj grad kendt som en humanitært engageret og medfølelse personlighed, der gang på gang talte nødlidende menneskers sag og også personligt hjalp, hvor hun kunne. Hendes navn huskes i dag nok først og fremmest i forbindelse med den enestående hjælp hun ydede tyske flygtninge, der efter 1933 fandt tilflugt hos hende på Thurø: blandt mange andre Bertolt Brecht og hans familie.² Men hun begyndte allerede at udfolde denne side af sin personlighed under Første Verdenskrig.

Nærværende artikel vil koncentrere sig om en omtale af Karin Michaëlis' humanitære engagement under Første Verdenskrig og i årene derefter, således som det manifesterede sig dels i konkret hjælpearbejde til nødlidende ofre for krigen, dels i journalistiske og skønlitterære arbejder, der forsvarede Tyskland og påpegede krigens lidelser. En væsentlig baggrund for at forstå denne indsats er både hendes venskab med den østrigske pædagog og filantrop Eugenie Schwarzwald i Wien og hendes – i en dansk sammenhæng – anti-nationalistiske forsvar for Tyskland i 1914 og i mellemkrigstiden frem til 1933.

Venskabet mellem Karin Michaëlis og Eugenie (Genia) Schwarzwald

Allerede før 1914 var Karin Michaëlis et kendt navn i Europa. Hendes to korte romaner *Barnet* og *Lillemor* udkom både på dansk og tysk i 1902 og blev hurtigt oversat til mere end 10 sprog. De blev anmeldt meget positivt af bl. a. Rilke. Romanen *Den farlige Alder* fra 1910, som i løbet af kort tid blev oversat til de europæiske hovedsprog, og som beskriver kvindens psykiske labilitet i de tidlige overgangsår, vakte stor opsigt og forargelse ikke mindst hos de tyske kvindesagsforkæmpere Clara Viebig og Gabriele Reuter, der så romanen som et forræderi mod kvinderne. Den tyske oversættelse af romanen blev anledningen til Karin Michaëlis' udstrakte rejse- og foredragsvirksomhed, som allerede samme år i 1910 førte hende til Wien. Her lærte hun den jævnaldrende jødiske reformpædagog og kulturpersonlighed Eugenie

² Se Birgit S. Nielsen: Karin Michaelis als Helferin deutscher Emigranten, i *Exil in Dänemark*, udg. af Willy Dähnhardt og Birgit S. Nielsen, Heide 1993, s. 55-80.

Karin Michaëlis fotograferet 1912 sammen med nære østrigske venner i Semmering, et yndet feriemål for bl.a. kunstnere fra Wien. Stående fra venstre: Eugenie Schwarzwald, Adolf Loos (? – eller muligvis Paul Stefan), Hermann Schwarzwald, fru Paul Stefan. Siddende: Karin Michaëlis og forfatteren Peter Altenberg. Billedet, der er i privateje, er gengivet i R. Streibel (udg.) *Eugenie Schwarzwald und ihr Kreis*, Wien 1996.

(Genia) Schwarzwald at kende. Det blev til et nært venskab, der fik den største betydning for dem begge, og som varede til Eugenie Schwarzwalds død som emigrant i Schweiz i 1940. Karin Michaëlis fik sit andet hjem hos ægteparret Hermann og Genia Schwarzwald i Wien. Hun havde fast sit eget værelse stående og opholdt sig næsten hvert år nogle måneder hos dem. I dette gæstfri liberale jødiske hjem mødte hun en europæisk elite af kunstnere og intellektuelle, som f.eks. Adolf Loos, Oskar Kokoschka, Jacob Wassermann, Rainer Maria Rilke, Rudolf Serkin, Karl Kraus, Emmy Heim, Helge Lindberg, Lotte Lehmann og Helmuth James von Moltke; men også fremtrædende danskere

færdedes her som f.eks. Erik Scavenius, Merete Bonnesen, Heinrich Bach og Aage Dons.³

Eugenie Schwarzwald, der levede fra 1872 til 1940, var opvokset i Czernowitz i Bukovina. Efter at have studeret germanistik i fem år ved Zürichs universitet, hvor hun i året 1900 blev dr. phil., giftede hun sig samme år med juristen og finanseksperter, senere sektionschef (departementschef) i finansministeriet, Hermann Schwarzwald, der spillede en afgørende rolle også internationalt ved den økonomiske genopbygning af Østrig efter Første Verdenskrig. Eugenie Schwarzwald grundlagde i Wien sin egen reformskole, som udviklede sig til „die Schwarzwaldschen Schulanstalten“, med hvilke hun ønskede ikke blot at give piger uddannelsesmuligheder på alle niveauer, men også at skabe en skole uden tvang og blind autoritetstro. Det skulle være en skole præget af glæde og rige individuelle udfoldelsesmuligheder, ikke mindst for barnets musiske evner. Blandt hendes elever var Helene Weigel, Maria Lazar, Hilde Spiel, Vicki Baum og Alice Herdan-Zuckmayer. Et udtryk for hendes sociale engagement var de mange halve og hele fripladser for ubemidlede elever, og hendes daglige „Sprechstunde“ gjorde „Frau Doktor“, som hun kaldtes, til en institution i Wien. Hun blev opsøgt af nødlidende mennesker, som hun næsten altid kunne hjælpe i kraft af sin energi og opfindsomhed.⁴ Og

³ Hver søndag var ægteparret Schwarzwalds hjem åbent for den store vennekreds. Ganske uformelt kunne de, der ville, overnatte – mad og sengetøj blev fremskaffet efter behov. Kredsen, som dannede et modstykke til kredsen om Alma Mahler, er delvis model for kredsen omkring ægteparret Tuzzi i Robert Musils roman *Der Mann ohne Eigenschaften*. Musil og hans kone var faste gæster efter Første Verdenskrig i et af Eugenie Schwarzwalds rekreationshjem „Helmstreitmühle“. Genia Schwarzwald er ligeledes portrætteret satirisk i Hofrätin Schwarz-Gelber i Karl Kraus *Die letzten Tage der Menschheit*.

⁴ Karin Michaëlis har skildret Genia Schwarzwalds pædagogiske virksomhed i romanen *Glædens Skole* fra 1914, og Alice Herdan-Zuckmayer beskriver mange år senere Genia Schwarzwald og hendes skole i bogen *Genies sind im Lehrplan nicht vorgesehen*, Frankfurt a.M. 1979. Aage Dons har portrætteret hende (og også Karin Michaëlis) i sin erindringsbog *Uden at vide hvorhen*, 1976. En udførlig dokumentation om Eugenie Schwarzwald med gengivelse af breve, avisartikler, taler etc. er udgivet af den mange år yngre ven Hans Deichmann, svoger til den kendte modstandsmand fra kredsen bag attentatforsøget på Hitler i 1944 Helmuth James von Moltke, der var en nær ven af både Genia Schwarzwald og Karin Michaëlis: Hans Deichmann: *Leben mit provisorischer Genehmigung*, Wien 1988. H.J. von Moltke hjalp i 1938 Hermann Schwarzwald med at komme ud af Østrig efter „Anschluss“ – Genia Schwarzwald var tilfældigvis ude af

unge ubemidlede kunstnere som Oskar Kokoschka, Adolf Loos og Arnold Schönberg underviste i perioder på hendes skole.

Eugenie Schwarzwalds og Karin Michaëlis' humanitære hjælpearbejde efter 1914

Eugenie Schwarzwalds humanitære handlekraft fornægtede sig heller ikke ved krigens udbrud i 1914, og den fik uden tvivl stor og prægende betydning for Karin Michaëlis, både for hendes holdning til krigen og for hendes hjælpende indsats for dens ofre såvel som for hendes senere humanitære engagement i 20'erne og 30'erne.

Eugenie Schwarzwald videreførte ikke blot sin reformskole i samme ånd, hun fordoblede under krigen antallet af elever fra ca. 500 til 1000, idet hun optog mange „flygtningebørn“ fra de østlige dele af Habsburgmonarkiet med den erklærede hensigt at opnå, at disse børn i det mindste for nogle timer om dagen skulle glemme deres elendighed som flygtninge.⁵

Hendes to mest bemærkelsesværdige sociale bedrifter under krigen blev imidlertid skabelsen af de såkaldte „Gemeinschaftsküchen“, en slags folkekøkkener, og oprettelsen af organisationen „Wiener Kinder aufs Land“, en organisation, der skaffede rekreative ophold på landet til børn fra Wien, der var svækket af krigen.

På en kvindeforsamling i Wien formulerede hun allerede den 24. august 1914 en appel, i hvilken hun betegnede krigen som en uhyre ulykke og en tragisk skæbne. Hun forudså klart de kommende ernæringsproblemer, som krigen ville medføre:

„Die wichtigste Frage ist die der Ernährung, da wir doch sicher einer Hungerkatastrophe entgegengehen.

Der private Haushalt muss aufhören. Wenn wir schon Krieg führen, dann

landet på et besøg i Danmark. H.J.von Moltke tog på eget initiativ og med stor personlig risiko den 1. okt. 1943 til København for at advare om den forestående deportation af de danske jøder, parallelt til og uafhængigt af G. F. Duckwitz' advarsel, som han ikke vidste noget om. Se Merete Bonnesen: Det andet Tyskland i *De Ubændige*, 1961, s. 40. En biografisk fremstilling med rigt billedmateriale er udgivet af R. Streibel: *Eugenie Schwarzwald und ihr Kreis*, Wien 1996. Efter manuskriptets afslutning er udkommet en biografi om Eugenie Schwarzwald af Renate Göllner: *Kein Puppenheim. Genia Schwarzwald und die Emanzipation*, Frankfurt 1999.

⁵ Deichmann (note 4) s. 86.

müssen wir auch das Opfer bringen, nach spartanischem Muster gemeinschaftliche Mahlzeiten einzunehmen. Wir wollen Gemeinschaftsküchen gründen. An jeder Strassenecke eine. Es gibt Restaurants genug, deren Besitzer eingerückt sind. Diese Räume werden wir hübsch, aber bescheiden einrichten, grosse Vorräte an Lebensmitteln und Heizmaterial anlegen. Mädchen und Frauen zum Dienst in solchen Anstalten anlernen. Dann wird es bald alkoholfreie, trinkgeldlose Speisehäuser geben, in denen man behaglich sein billiges Mahl wird einnehmen können. Es wird wahrscheinlich eine Krone kosten.

Was uns jetzt retten kann, ist die Tat, und wenn es auch nur eine so kleine Tat ist wie die Gründung von Gemeinschaftsküchen“.⁶

Det varede imidlertid to et halvt år, før den første tilladelse og den fornødne kapital var fremskaffet, og Eugenie Schwarzwald kunne åbne sit første køkken „Der Akazienhof“, som var indrettet af vennen, arkitekten Adolf Loos.

Det drejede sig for Genia Schwarzwald ikke kun om den fysiske, materielle overlevelse, som disse køkkener betød, men i lige så høj grad om den psykiske opmuntring, som disse spisesteders lyse og venlige omgivelser kunne formidle, og ikke mindst var den psykiske kraft, som samværet med andre mennesker gav, af vigtighed. Disse køkkener blev med hendes egne ord således til „das Unterhaltungslokal, die Wärmestube, die Lichtquelle, die Oase in der Wüste“ – til en mellemting mellem „Sacher und Volksküche“.⁷ Maden fremskaffede hun ad omveje fra Rumænien, Danmark, Schweiz og Polen. Køkkenerne eksisterede fortsat også efter krigens afslutning, hvor nøden var næsten større end under krigen. Omkring 1918 fandtes der atten „Gemeinschaftsküchen“ i Wien, som kort efter blev til tyve, som dagligt bespiste ca. 10.000 mennesker, og for hvilke Genia Schwarzwald selv havde det personlige ansvar.⁸ For at undgå at gæsterne skulle opleve besøgene i køkkenerne som almisser, betalte man en beskeden sum af tre, senere fem kroner. I Berlin under inflationen blev der i 1923 ligeledes oprettet fire Schwarzwaldske Gemeinschaftsküchen, det første endda i kælderens til det tidligere kejserslot. Det var i denne sammenhæng Helmuth James von Moltke og Hans Deichmann, som unge hjælpere, lærte Genia Schwarzwald at kende. Ideen om oprettelse af fælleskøk-

⁶ Deichmann (note 4) s. 140.

⁷ Deichmann (note 4) s. 161.

⁸ Karin Michaëlis' kronik i *Politiken* den 29.11.1918 *Svære dage*.

keners blev også grebet og efterlignet af andre. Tusinder af sultende, nødlidende mennesker blev i Wien og Berlin reddet fra sultedøden på grund af disse initiativer. Genia Schwarzwald anslår i 1925 tallet til 200.000.⁹ Selv de mennesker, der ikke kunne skaffe de beskedne fem kroner til et måltid, hjalp Genia Schwarzwald gennem initiativet „Der bescheidene Mittagsgast“, som kom i stand ved hjælp fra bedrestillede mennesker i ind- og udland, der ved bidrag tegnede sig for at invitere „en fattig gæst“ til et måltid i fælleskøkkenerne. Omkring 4-5.000 mennesker modtog på denne måde dagligt et gratis måltid varm mad i venlige omgivelser.¹⁰

Eugenie Schwarzwald, der på sin skole havde ansvaret for ca. 1000 børn, var særligt bekymret for, hvordan Wiens børn skulle overleve krigen og dens følger. Hun satte sig derfor for at organisere rekreati-
onsophold på landet og i bjergene, ofte på hoteller og slotte, der netop stod tomme på grund af krigen. I 1916 grundlagde hun sammen med en række andre østrigske kvinder organisationen „Wiener Kinder aufs Land“. I maj og juni måned 1916 appellerede de i aviser til offentligheden om bidrag. Og allerede i midten af juli kunne de første 3.500 børn tage af sted på et ferieophold på landet.

I et brev til Karin Michaëlis fra den 4. juli 1916 skriver hun, efter at hun har udtrykt sin glæde over, at hendes mand igen er rask:

„Aber sonst fühle ich mich bedrückt und mutlos. Der Krieg! Wie soll man da weiter leben. Überdies habe ich viel mehr zu tun als ein Mensch bewältigen kann Schule, Haus, Horte (zwei) Armengärten (zwei), Ferienheime (zwei) und dann die grosse Aktion, die ich eingeleitet habe, um ein paar tausend Wiener arme Kinder aufs Land zu senden. Komitees, Gräfinnen, Excellenzen, hohe Beamte, Rücksichten, Geldsuche, Wohnungssuche, Betteln, Sprechen, Schreiben, Telephonieren, Lachen Weinen, Ärgern und so weiter. Aber es wird und ich habe das Gefühl, etwas von bleibendem Werte geschaffen zu haben.

Karin! Wir müssen viel zusammen sein. Wir schöpfen ja alle aus einander tiefe Seelenkräfte. Und die braucht man jetzt so dringend.“¹¹

I foråret 1917 opfordrede Genia Schwarzwald til en intensivering af dette arbejde også med henblik på den kommende efterkrigstid. Hun

⁹ Deichmann (note 4) s. 161.

¹⁰ Deichmann (note 4) s. 161.

¹¹ I Karin Michaëlis' arkiv NKS 2731 på KB.

håbende, at man kunne sende børn til det neutrale udland, til Holland, Danmark og Schweiz, der ikke var ramt af krigen som de krigsførende lande. Hun håbende endvidere på, at et sådant initiativ kunne styrke den mellemfolkelige forståelse og bidrage til en demokratisk opdragelse af tyskerne og østrigerne.¹² Også denne idé blev ligesom ideen om fælleskøkkener overtaget af andre, og tusinder af wienerbørn kom „på græs“ i det neutrale udland. Man anslår, at ca. 20.000 wienerbørn blev modtaget i danske familier, og ordet „wienerbarn“ blev et fast begreb på dansk.

I 1918 kun få dage efter krigen afslutning kunne Eugenie Schwarzwald realisere en gammel plan om at grundlægge en kostskole (et såkaldt Landerziehungsheim, inspireret af bl.a. reformpædagogen Hermann Lietz) „Der Harthof“ nær Gloggnitz – samt en række egentlige rekreationshjem for børn og voksne i Østrig.

Alle disse initiativer, som Genia Schwarzwald vel at mærke gennemførte uden at besidde egen kapital, fulgte Karin Michaëlis på nærmeste hold, idet hun fortsat også under krigen opholdt sig flere måneder hvert år i Wien. Således deltog hun i hjælpen til wienerbørnene.¹³ Men det der især rystede Karin Michaëlis var, at gamle mennesker i Wien sultede og frøs. Derfor tog hun i begyndelsen af 1920 sammen med Genia Schwarzwald et initiativ, der skulle afhjælpe dette problem. Hun skrev en artikel i *Neue Freie Presse* i Wien med titlen *Altersgemeinschaften*, i hvilken hun med brændende ord beskrev den håbløse situation, som mange gamle mennesker i Wien befandt sig i. Hun opfordrede de gamle til at melde sig hos Genia Schwarzwald og angive deres særlige ønsker og behov, som man ville forsøge at efterkomme ved tilrettelæggelsen af et rekreationsophold for dem på landet. Samtidig annoncerede Genia Schwarzwald i aviserne efter tomme badehoteller, sommervillaer og slotte, som hun ville leje til formålet. Mange hundrede gamle mennesker henvendte sig straks personligt eller i breve, hvor de beskrev deres forhold.¹⁴

Karin Michaëlis skulle imidlertid først skaffe pengene til projektet. Hun forfattede flere opråb og artikler, således bl.a. i *Politiken* den 23.3. 1920 i en kronik *Det haster*. Hun beskrev nødsituationen og citerede

¹² Deichmann (note 4) s. 153.

¹³ Merete Bonnesens nekrolog den 12.1.1950 i *Politiken* og Fredrik Martners nekrolog den 12.1.1950 i *Socialdemokraten*. Martner skriver, at der hvert år opholdt sig flere wienerbørn hos Karin Michaëlis på Thurø.

¹⁴ Karin Michaëlis' udførlige omtale i selvbiografien *Lys og Skygge*, 1950, s. 53ff.

udførligt fra de gamles indsendte håbløse og fortvivlede breve. Hun sluttede artiklen med en direkte appel:

„Nu beder jeg „Politikens“ læsere hjælp, hjælp, hjælp! Hver Øre kommer paa rette Sted, her gaar ingen Penge fra til Driftsomkostninger. Vi har en hel Stab herligt uddannede Mennesker til Raadighed, og de giver gratis deres Tid og Kraft i Menneskehedens Tjeneste. Hvert Brev, der skrives, hver Vogn, der benyttes, betaler de selv. Men Indsamlingen maa foregaa øjeblikkeligt!“

For at skaffe penge henvendte hun sig også til rige enkeltpersoner som f.eks. pengemagnaten Castiglioni i Wien, som straks sammen med et venligt brev den 20. marts 1920 stillede et stort beløb til disposition. Da hun tre år senere igen henvendte sig til ham, takkede han hende for, at hun atter havde mindet ham om sine „Schützlinge“ – og sendte et nyt bidrag.¹⁵ Karin Michaëlis skrev også til den fremtrædende danske bankdirektør Emil Glückstadt, som med det samme i juni 1922 var parat til at overføre 5.000 kr. til hende.¹⁶

Den 4. juni 1920, altså kun få måneder efter at Karin Michaëlis havde startet sit projekt, var det allerede så godt i gang, at journalisten Aage Heimberg i sin artikel *Hvordan Østrig hjælpes* i ugeavisen *Hver 8. Dag* kunne berette om det succesrige „Altersgemeinschaft Nielsenheim“ i Schloss Waissnix i Reichenau på Semmering, som Karin Michaëlis havde skænket til gamle mennesker fra Wien, og som var opkaldt efter hendes mor. Artiklen, der var illustreret med et fotografi af alderdomshjemmet, indeholdt også billeder af børn (i gang med havearbejde), som Genia Schwarzwald havde skaffet et ophold på landet på „Harthof“; og endnu et billede viser et tog fuldt af børn på banegården i Wien på vej mod Danmark. Heimberg gengiver i artiklen også et interview med Genia Schwarzwald, der opfordrer danskerne til fortsat at sende levnedsmiddelpakker og frem for alt tøj, gerne gammelt tøj fra pulterkamre. Meget var allerede blevet sendt til „Nielsenheim“, f.eks. uldne veste, briller og sågar to gange et gebis, som Genia Schwarzwald var blevet meget rørt over: Det var så smuk en tanke, der lå bagved. „Det er overvældende, forbløffende,“ skriver Heimberg, „hvad der ved et enkelt Menneskes Energi er blevet skabt her.“

Hjemmene for gamle mennesker, die Altersgemeinschaften, blev

¹⁵ Castiglionis breve til Karin Michaëlis fra den 16.4.1920 og 9.2.1923 i Karin Michaëlis' arkiv i NKS 2731 på KB.

¹⁶ E. Glückstadts brev til Karin Michaëlis i NKS 2731 på KB.

ligesom børnehjemmene og fælleskøkkenerne en vigtig del af det sociale velfærdsarbejde, „das Schwarzwaldsche Wohlfahrtswerk“, som bestod mange år frem til slutningen af 20'erne.

På et tidspunkt greb Karin Michaëlis til en fantasifuld måde at samle penge på. Da hendes små „Hjælpekilder“ var ved at „tørre ud“, som hun skrev, foranstaltede hun i *Berlingske Aften* den 31.12.1923 et lotteri, hvor hovedgevinsten var en meget kostbar dug, som hun holdt særlig af. Avisen opfordrede læserne til at købe lotterisedler. Senere i slutningen af 30'erne var hun parat til en lignende handling: at sælge en kostbar perlekæde for at hjælpe nødlidende børn i Den spanske Borgerkrig.

Karin Michaëlis' engagement som forfatter under Første Verdenskrig

Det ovenfor omtalte konkrete praktiske nødhjælpsarbejde, som Karin Michaëlis ydede ofre for krigen, er både usædvanligt og beundringsværdigt. Men det er nok så nærliggende, at en forfatter udfolder sit engagement ved hjælp af sin pen. Det gjorde Karin Michaëlis også både som journalist og skønlitterær forfatter. Da hun havde så nære venner i både Tyskland og Østrig, følte hun det naturligt i en artikel meget kort efter krigsudbruddet at tage parti for Tyskland og forsvare tyskerne mod anklagerne for barbari. Dette blev taget hende ilde op i Danmark, hvor den dominerende holdning i 50-året for 1864 var antitysk – ikke mindst på grund af den hårdhændede prøjsiske politik i Sønderjylland. Hendes artikel *Deutschland und Dänemark* blev på den anden side udnyttet af den tyske propaganda. Den blev trykt sammen med andre, nationalistiske bidrag af bl.a. Sven Hedin, Aage Madelung, Ernst Haeckel og Rudolf Eucken i bogen *Die Vernichtung der englischen Weltmacht und des russischen Zarismus durch den Dreibund und den Islam*.¹⁷

Karin Michaëlis' artikel er på trods af sin stillingtagen for Tyskland ikke nationalistisk, men retter sig mod den dominerende tyskfiendtlige holdning i Danmark, som især ifølge Karin Michaëlis præger re-

¹⁷ Denne samling artikler blev udgivet af Der Kriegspolitische Kultur-Ausschuss der Deutsch-nordischen Richard Wagner-Gesellschaft für germanische Kunst und Kultur, Berlin, uden årstal, på forlaget Wilhelm Borngräber. Den er sikkert udgivet ved årsskiftet 1914-15. Karin Michaëlis' artikel s.153-59 er sandsynligvis et genoptryk af en artikel fra september-oktober 1914, som det hidtil ikke har været muligt at opspore. Men Karin Michaëlis har formodentlig været indforstået dermed. Jfr. også den nedenfor omtalte polemik mod hende i oktober 1914 i *Politiken*.

præsenterer for den ældre generation, der måske forståeligt i 50-året for 1864 ikke kan glemme det nationale nederlag og fastholder et glødende tyskerhad uden at kende tyskerne og Tyskland. Thi, skriver hun, de tager aldrig dertil, og hvis de nødtvungent skal rejse gennem Tyskland, trækker de gardinerne for togkupéens vinduer. Hun ser sig selv som repræsentant for den yngre generation, der er afgørende kosmopolitisk præget af Georg Brandes og under hans påvirkning elsker både den franske, engelske, russiske og tyske kultur og litteratur, selvom despotiet og jødeundertrykkelsen i Rusland er frastødende. I Frankrig og England værdsætter hun landene og kulturen, men har ikke indtryk af, at hendes begejstring i grunden gengældes dér. Sand forståelse og ægte interesse for skandinavisk kunst og kultur (som jo netop fandt vej til Europa gennem Tyskland) finder hun egentlig først rigtigt hos tyskerne. Derfor har hun også sine bedste venner i Tyskland. Dér nyder danskerne en utrolig gæstfrihed. Tyskerne og danskerne er, siger hun, „Brüder im Herzen“. Hendes artikel kulminerer i en voldsom afvisning af anklagen mod tyskerne som barbarer og af påstandene om tyske grusomheder. I sin iver for at forsvare tyskerne mod disse anklager og se dem som et kulturfolk forfalder hun dog kort (i fire linier) til en den gang udbredt tysk-national demagogi, der så en fare i, at de kunne blive degenererede på grund af overkultur og forfinelse, en fare som krigen dog brat har gjort en ende på. Disse fire linier er overraskende og falder uden for rammen af den kosmopolitiske og kulturbegeistrede holdning, der i øvrigt præger artiklen, og de falder også uden for den tankegang, man ellers finder hos Karin Michaëlis, som i sit grundsyn er præget af en ekstrem medfølelse med den lidende skabning. Disse fire linier svarer heller ikke til den pacifisme, man i øvrigt finder hos Karin Michaëlis såvel som hos Genia Schwarzwald, der betød så meget for hende, og som anså krigen for en uhyre ulykke (se ovenfor).

Karin Michaëlis begrundede i sin selvbiografi mange år senere under og efter Anden Verdenskrig sin stillingtagen for Tyskland med, at hun ingen anelse havde om politik, men at hun ville have forekommet sig som, skriver hun, „et lurvet Individ, om jeg havde gengældt Tysklands mageløse Venskab overfor mig med Fjendskab, nu hvor det gjaldt“.¹⁸

Karin Michaëlis og hendes synspunkter blev bl.a. kritiseret i en høflig tone af sprogforskeren professor Otto Jespersen i *Politiken* den 25. oktober 1914 – og i en temmelig onskabsfuld form af forfatteren

¹⁸ Michaëlis (note 14), s.125

Karen Bramson (der i øvrigt arbejdede for den franske sag) i *Politiken* fra den 31. oktober 1914: hun beskyldte Karin Michaëlis for at have solgt sig for penge til Tyskland. Karin Michaëlis svarede i samme udgave af *Politiken* på Karen Bramsons angreb.¹⁹

¹⁹ Otto Jespersen skrev blandt andet: „Sidste Gang, jeg læste noget fra Dem, protesterede De mod den Opfattelse, at Tyskerne og Østrigerne var Barbarer. De havde selv rejst i begge Lande og var blevet fint og dannet modtaget. Ja, det tror jeg! Men beviser det, at nogle andre af samme Nationer, naar de slippes løs i Hobetal paa Fjender, ikke kan lade sig forlede af Krigsraseriet til Grusomheder, som de for et Fjerdingaar siden hjemme vilde have været aldeles ude af Stand til? Krigspsykologi er noget underligt noget – det mærker man ogsaa, naar man ser Dem, kære Frue, paa Afstand saadan paavirket af den, at De næsten helt lader Deres varme Hjerter tie overfor Andres grufulde Elende“.

Karen Bramsons angreb grænser til perfidi. Hun ser alene Karin Michaëlis' tyskenlige holdning begrundet i hendes kæmpeoplæg i Tyskland og gengiver i hånlige og fordrejet form Karin Michaëlis' sympatierklæring med Tyskland. Og Karen Bramson fortsætter: „Og derfor skylder vi hende Tak. Det bragte os den Klarhed, vi manglede. Hun er jo nemlig ikke den første af vore store Hjerner, af vore bærende Aander, af dem, som altid før ledte den blinde Masse til Forstaaelse – nemlig vore Forfattere – som talte paa lignende Maade. Men hun var den, som talte naivest og derfor klarest – saa klart, at vi gennem hendes Ord ogsaa forstod de andres. Vi forstod, at naar en Forfatter prækede for os om Taknemmelighed overfor tysk Kultur, saa betød det, at Tyskland udbredte hans Bøger; og naar han talte om Danmarks store Gæld til Tyskland, saa betød det, at han selv havde tjent godt paa sine Teaterstykker.“ I sin fortvivlelse og vrede, siger Karen Bramson videre, ved man ikke, hvem man skal anse for skyldig, og hvem der har ret. „Men nu véd vi det!“, siger hun videre, „Vort Aandslivs Allerypperste har lært os det: *Den, vi har Fordel af, har Ret!* Og det er de andre, som har paaført os hele Krigen. For Karin Michaëlis Stangeland er det altsaa Tyskland, som har Ret. For en Flæskegrosserer er det sikkert England. Det er Markedet, som bestemmer det!“

Karin Michaëlis svarede i samme nummer af *Politiken* i en rolig tone: hun havde ofte tidligere været gæst i Karen Bramsons elegante hjem og havde ogsaa gennem sine venner støttet hende som forfatter i udlandet, idet hun havde sat pris på hende som forfatter. Kun én gang havde hun, Karin Michaëlis, haft et kæmpeoplæg af en bog i Tyskland (dvs. af *Den farlige Alder*), men hun havde kun fået et eengangshonorar på 8 000 (plus 5 000) Mark, og tilføjer hun: „Man kan sige, det er mange Penge – men jeg tror næppe, at Nogen sælger sin Overbevisning for den Sum. Og da det er det højeste, jeg har fortjent paa en enkelt Bog, kan de større Tal ikke godt gøre Indtryk paa mig“. Og hun slutter: „Jeg kan ikke faa ind i min Hjerne, at den Karen Bramson, jeg kendte, skulde være den samme, der fører en saadan Pen mod mig. Mit Sind er for trofast mod gamle Dage til at se anderledes paa den Karen Bramson, jeg en Gang har kendt og holdt af. Men jeg undres – undres ...“

At Karin Michaëlis tog angrebene tungt, fremgår af to breve til Karoline Bjørnson, Bjørnstjerne Bjørnsons enke, som hun stod meget nær. Efter at have nævnt sin søsters selvmord og sin daværende mand, Charles Stangelands sygdom, skriver hun den 28. november 1914 i brevet, som er stilet til „Min egen elskede Aulestadmor“: „... og da saa hele Danmark faldt over mig, fordi jeg skrev, hvad der for mig var Sandhed, og da man underlagde mig sjølle Motiver, var jeg saa langt nede, at der kun var en Haarsbredde mellem Selvopholdelsesdriften og Tilintetgørelsen.“

Og nogle år senere i november 1923 skrev hun ligeledes til Karoline Bjørnson om sit protyske engagement:

„Jeg, der er tysk med Liv og Sjæl har sandelig betalt ogsaa denne Kærlighed dyrt, med Had fra mange gamle Venner. Men hvad der for mig er Sandhed maa gaa frem for alt andet.“ – og af et brev til R. Rolland fra oktober 1926 fremgår det, at Karin Michaëlis endda fik økonomiske vanskeligheder på grund af sin tyskvenlige holdning.²⁰

Debatten om Karin Michaëlis er del af en større diskussion blandt kunstnere og intellektuelle i det neutrale Danmark, af hvilke ikke så få udtrykte deres forbundethed med Tyskland og den tyske kultur, således f.eks. Johannes V. Jensen, Aage Madelung, Peter Nansen og Sophus Michaëlis (Karin Michaëlis' tidligere mand). På lignende måde tilkendegav en række kendte norske og svenske kunstnere deres tyskvenlige holdning således bl.a. Knut Hamsun, Sven Hedin, Olaf Gulbransson, Ragnvald Blix og Bjørn Bjørnson. Gentagne gange blev det i den danske (og skandinaviske) presse hævdet, at de var direkte købt af Tyskland og den tyske propaganda²¹.

²⁰ Begge breve til Karoline Bjørnson i Karin Michaëlis' arkiv NKS 2731 på KB. I et brev til Romain Rolland fra den 9. oktober 1926, som er et svar på hans uforbeholdne hyldest til hendes roman *Syv Søstre sad* i et brev fra den 26. september 1926 (i Karin Michaëlis' arkiv i Randers), skriver Karin Michaëlis, at hun som kunstner har lært sælig meget af fransk kunst, „obwohl ich rein menschlich deutschfreundlich bin“, men at dette sidste har haft økonomiske konsekvenser for hende: „Ich aber habe ungeheuer schwierige Jahre hinter mir, wegen meiner Deutschfreundlichkeit und habe fast zehn Jahre hindurch keine Bücher und nichts kaufen können – heute kann ich wieder“ (kopi i KB).

²¹ Således fremsætter Kaj Friis Møller i *Politiken* den 1.10.1914 en skarp kritik af tyskvenlige danske kunstnere. Og den 30. oktober 1914 i *Politiken* følte Henri Nathansen og Olga Ott det nødvendigt at forsvare sig mod lignende beskyldninger: det som de – vel at mærke frivilligt! – ville give, var tænkt som hjælp til ofre for krigen, til skuespillere, enker efter faldne soldater og andre nødlidende.

I den danske debat ytrede også Georg Brandes sig i en række markante artikler i *Politiken*, idet han fra sin „neutrale“ position angreb alle krigsparternes nationalisme, således også den hysteriske tone hos vennerne Anatole France og Georges Clemenceau, hvilket i 1915 førte til Clemenceaus brud med Brandes. I sin kronikrække i *Politiken : Forskellige Synspunkter for Verdenskrigen* hed den tredje kronik, som kunne læses den 27.11.1914, *Det tyske Synspunkt*. Her kritiserede Brandes en række af de ovenfor nævnte skandinaviske kunstnere og danske kulturpersonligheder med navns nævnelser (dog ikke Karin Michaëlis) for deres tyskvenlige tilkendegivelser, idet også han antydede, at de omtalte skandinaviske kunstnere blev økonomisk støttet eller købt af den tyske propaganda. I en artikel den 1. december 1914 korrigerede han dog i *Politiken* efter privat henvendelse fra Peter Nansen sine synspunkter, som han modificerede til, at han *ikke* havde villet sige, at en venskabelig litterær tysk-dansk forbindelse alene skulle bestå „med pengefordel for øje“.²²

Debatten i den danske presse blev nøje fulgt af Udenrigsministeriet i Berlin, og professor Anton Hollmann, der oprindeligt var kommet til det tyske gesandtskab i København som landbrugsekspert, fik straks ved krigens begyndelse til opgave at propagere de tyske synspunkter i Danmark. Han og gesandten grev Ulrich Christian Brockdorff-Rantzau sendte regelmæssigt beretninger til udenrigsministeriet i Berlin

²² Jesper Düring Jørgensen har i to meget informative artikler redegjort for nogle centrale aspekter af debatten i Danmark samt for de tyske forsøg på fra Auswärtiges Amt at påvirke opinionen i Danmark i hhv.: Georg Brandes og Peter Nansen omkring „Verdenskrigen“ i *Fund og Forskning*, XXII, 1975-76, s. 223-242 og Tyske forsøg på kulturpropaganda i Danmark under den første verdenskrig i *Fund og Forskning*, XXVI 1982-83, s. 125-152. J. Düring Jørgensen gengiver en række centrale citater fra debatterne og private breve, således bl.a. Brandes' negative vurdering af Johannes Jørgensens overordentlig populære *Klokke Roland*, som blev udgivet i 19 oplag, medens Brandes ikke forventede succes for sin egen bog *Verdenskrigen* fra 1916. I den anden artikel af Jørgensen gengives interessant materiale fra Auswärtiges Amt, der findes i fotografisk gengivelse i Rigsarkivet.

om opinionen i Danmark.²³ Begge rådede til en tilbageholdende kurs i Danmark.

Karin Michaëlis var, som hun ofte selv har fremhævet, ikke noget politisk-analytisk menneske. Den følelse, der drev hende, var hendes medfølelse med ofrene for krigens katastrofale følger, som hun så i Tyskland og Østrig. I selvbiografien skriver hun mange år senere:

„Mit Forhold til Krigen blev uvilkaarligt stærkt paavirket af mit Forhold til Genia og hendes udstrakte Kreds. Al Politik ligger mit Væsen og – tror jeg – min Forstand fjern. Nu tilbragte jeg saa lange Tider i et Land, der sledes paa alle Leder og Kanter af Krigens Nød og Sorg og min Medfølelse tog alle mulige Former. Blandt andet fik jeg den Tanke at skrive en Bog om Forholdene bag Fronten. Den fik senere Navnet „Krigens Ofre“. Men for at skrive den, maatte jeg vide mere Besked om Tingene, end jeg fik gennem Tale og Aviser. Jeg vilde selv se. Saa jeg planlagde en Rejse i Østrig og de besatte Omraader. Fra Krigsministeriet fik jeg Løfte om al mulig Støtte, hvad jeg aldeles ikke ønskede. Det eneste Krav, jeg stillede, var Tilladelsen til uhindret og naarsomhelst at faa Adgang til samtlige Flygtninge- og Fangelejre, samt en paalidelig Timetabel over Togenens Afgang og Ankomst. Tilladelsen fik jeg,

²³ Jørgensen 1982-83 (note 22) s. 126 f. gengiver kæseværdige dele af Hollmanns 14 sider lange maskinskrevne *Bericht über die Presseverhältnisse und Pressebearbeitung in Dänemark* til Auswärtiges Amt i Berlin fra den 25. oktober 1914, som indledes med en gengivelse af en samtale med Brandes: „Professor Georg Brandes sagte zu mir kürzlich in einer längeren Unterhaltung: Die führenden Kreise in Deutschland müssen doch nun endlich die Wahrheit einsehen, dass Deutschland bei uns in Dänemark herzlich gehasst wird. Was hätte Dänemark auch von England zu fürchten, weshalb sollten wir Frankreich oder Russland hassen? Wenn aber die Dänen Deutschland hassen, so wissen sie warum. Ohne ihre kleinlich verbohrte Landratspolitik in Nordschleswig könnten Sie heute nicht nur die dänisch gesinnte Bevölkerung Nordschleswigs, sondern, trotz 1864, auch Dänemark und damit ganz Skandinavien in der Tasche haben.“ Han skriver videre: „Die dänische Jugend wird seit Generationen im Deutschen Hass erzogen; der Deutschen Hass ist volkstümlich. Er war vor allem seit einer Generation das wichtigste Element der inneren Politik, mit dem seit 30 Jahren die konservative Partei zur nationalen Sammlung geblasen (...) Der Deutschen Hass in Dänemark ist also nationaler Romantismus, mit dem jede politische Partei und jede Regierung rechnen muss“. (Rigsarkivet, Auswärtiges Amt) Hollmann advarede altså mod at tro, at danskerne på forhånd skulle være tyskvenlige, og ord som „germansk“ og „germanere“ vakte stor modvilje. Han vurderede ifølge Düring Jørgensen, de danske partiers og avisers holdning til Tyskland realistisk: afvisning fra de konservative og forsigtig sympati hos det radikale regeringsparti.

og Planen fik jeg, og det viste sig, at ikke et af Klokkeslettene stemte. Saa tog jeg Sagen i min egen Haand, og det gik udmærket."²⁴

Oprindeligt ønskede hun at tage til fronten: „um das Furchtbare dort aus eigener Wahrnehmung kennenzulernen“, som hun skrev i efterordet til den tyske udgave af krigsreportagerne *Opfer*; men det blev hende frarådet. Hun „nøjedes“ med at rejse bag ved fronten dels med en gruppe journalister i 1915 – fra Budapest til Sarajevo og videre til Montenegro og Albanien²⁵ – og dels på egen hånd, idet hun havde fået tilladelse fra krigsministeriet i Wien til at besøge flygtninge- og fangelejre uanmeldt. Hun beskrev sine indtryk i reportager i tyske og danske aviser, f.eks. i kronikken den 12.2.1916 i *Politiken*, der indeholdt en beretning om forholdene i østrigske flygtninge- og krigsfangelejre, hvis humane ledelse og administration hun fremhævede, som gav plads til livsudfoldelse; men den sande glæde ville dog først komme tilbage, når krigen var forbi. I marts samme år skildrer hun ligeledes i *Politiken* i to kronikker et uhyggeligt besøg i våbenfabrikken Skoda i Pilsen. Våbenteknologien skildres konsekvent og overraskende i menneskeligt personificerede billeder. I en anden artikel skildrer hun ungerske børn, der er blevet forældreløse på grund af krigen.

Hun samlede reportagerne i bogen *Krigens Ofre*, der udkom med mange fotografier i efteråret 1916 hos Jespersen og Pio og i en udvidet tysk udgave med nyt billedmateriale i 1917 med titlen: *Opfer. Kriegs- und Friedenswerke an der Donau*.²⁶

Udover at berette om de mange flygtninges og krigsfangers nød og den sultende og frysende civilbefolknings lidelser ønskede hun først og fremmest at skildre den offervilje og næsten overmenneskelige indsats, som en række kvinder ydede (således bl.a. Eugenie Schwarzwald, Anita Müller og flere andre, hvis navne nævnes i den danske, men ikke i den tyske udgave) for at afhjælpe og lindre krigens lidelser. Hun ville med sine reportager ikke mindst sætte disse kvinder og dermed „diesen milden Werken des Hinterlandes“ et beskedent min-

²⁴ Michaëlis (note 14) s. 67-68.

²⁵ Karin Michaëlis beskriver rejsen i *Lys og Skygge* (note 14) s. 57-66. Se også breve fra Paul von Hevecy, som deltog i rejsen, til Karin Michaëlis i hendes arkiv NkS 2731 på KB.

²⁶ Karin Michaëlis: *Krigens Ofre*, 1916 og *Opfer. Kriegs- und Friedenswerke an der Donau*, Wien og Leipzig 1917.

KARIN MICHAËLIS
KRIGENS OFRE

V. PIOS BOGHANDEL · POVL BRANNER
NØRREGADE — KØBENHAVN — 1916

Forsiden af Karin Michaëlis' bog *Krigens Ofre* med hendes beretninger om krigens følger med dens talrige krigsfanger, flygtninge og invalider. Bogen indeholder mange fotos. Forsidebilledet er også gengivet s. 19 i bogen med underteksten: Flygtningen optages. Billedet er ikke med i den tyske udgave.

desmærke som modstykke til den kommende heroisering af krigen, som hun forudså ville blive fremherskende efter krigen afslutning.

Hendes pacifistiske grundholdning fremgår tydeligt af skildringen af de lemlæstede invalider, der må klare sig med kunstige lemmer. Hun beskriver et grotesk væddeløb mellem produktion af ammunition på den ene side og – proteser på den anden:

„I den ene Ende af Bygningen fremstilles Ammunition. Ordet flyder saa let over Tungen. Det er blevet os en Vane at tale om Skyttegrave, Brødkort og Plettyfus uden at tænke noget synderligt derved[...] Altsaa forstaa mig ret, læg Mærke til Ordene: I den ene Ende af Bygningen tilberedes Ammunition, i den anden laves kunstige Lemmer!! Er det ikke som at have Fødselsstiftelse og Skafot under samme Tag.

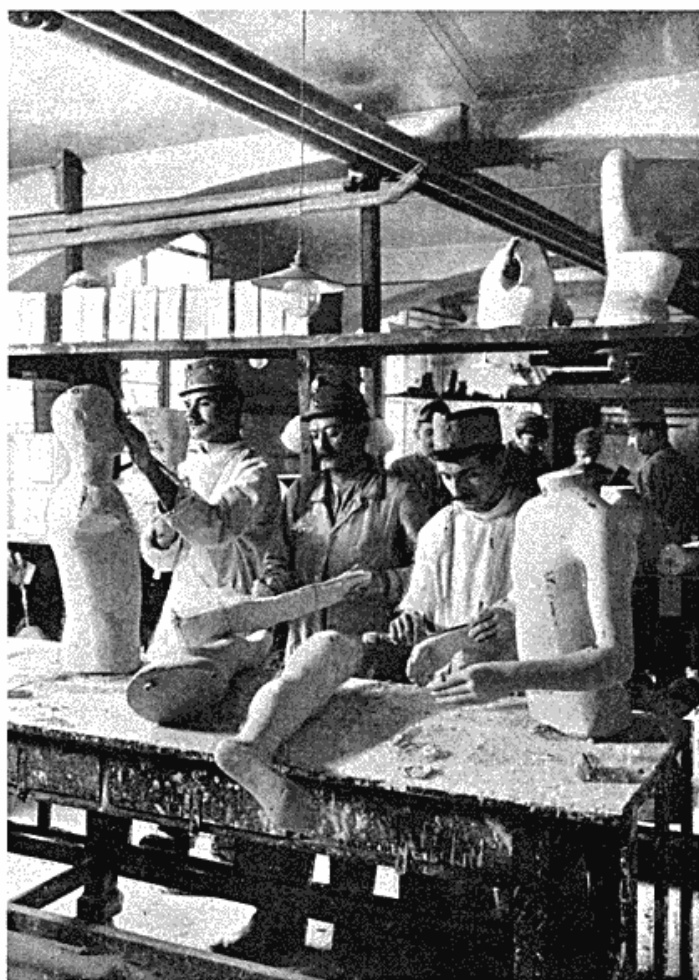
I Skodaværkerne har jeg set, hvad min Hjerne kan rumme af Skydevaaben med Tilbehør, hvorfor Ammunitionsfabriken her lader mig kold.

Men Prothesefremstillingen, Værkstedet, hvor man gaar Vorherre i Næringsen og fuser ham i Haandværket Saa rastløst, som rundt om i Verden Kanoner støbes, Granathylstre fyldes, og Sprængstoffer blandes, saa rastløst jagende strider man her for at støbe Lemmer af Gibs, forme Muskler af Træ og Led af Staal. Kanon og Prothese. Væddestriden mellem to indenfor Krigens Væddestrid mellem mange. Hver Granattræffer betyder nye Prothesebestillinger. Kanonerne har et vældigt Forspring i Væddekampen, idet deres Arbejde udføres i Løbet af Sekunder, medens de kunstige Lemmer kræver megen Tid og uendelig Omhu.“²⁷

Men værst var børnene ramt af krigen, mente Karin Michaëlis, og de skader kunne aldrig gøres godt igen. Aldrig havde verden set så mange forbrydelser mod børn. Derfor var bidrag til krigsfadderskaber, „Kriegspatenschaft“, og til organisationen „Wiener Kinder aufs Land“ så vigtige. Denne organisation ville også bidrage til fjernelse af kløften mellem by og land.

I artiklen *Wienerbørn og Soldater* i krigsreportagesamlingen, hvor hun skildrer en festlighed, som børn på en skole foranstaltede for sårede soldater, betoner hun skolens vigtige rolle – og hun tænker vel især på skoler som Eugenie Schwarzwalds, hvis mål det var at holde børnenes hjerter fri for nationalhadets gift. Det, børnene lærte i sådanne skoler, kunne være en vigtig modvægt til det, de hørte hjemme, i aviserne og andre steder. De hader hverken russere eller englændere, men de

²⁷ Michaëlis: *Krigens Ofre* (note 26) s. 146 ff.

Billede fra et værksted, hvor der fremstilles proteser. Det er gengivet i den danske udgave af *Krigens Ofre* s. 147 med underteksten: Billedhuggerne arbejder. Billedet er ikke med i den tyske udgave.

hader krigen, som de ser som et uhyre, hvis mange hoveder soldaterne skal hugge af for at beskytte den gamle kejser. Og børnene afsynger, beretter Karin Michaëlis, uden at hun kommenterer det nærmere, både den østrigske Kejsersang og den tyske *Wacht am Rhein*.²⁸ Kærligheden til fædrelandet og ønsket om og pligten til at forsvare det

²⁸ Michaëlis: *Krigens Ofre* (note 26) s. 114-115.

synes for Karin Michaëlis noget naturligt og rigtigt og medfører ikke nødvendigvis had til andre nationer – eller krigsbegejstring.

Den danske udgave af reportagerne slutter med en skildring af Karin Michaëlis' besøg hos den ungarske ministerpræsident Stephan Tisza. Hun sendte bogen til Georg Brandes, der i et brev fra den 16. november 1916 takker for den, men beklager, at han på grund af sygdom og en stor arbejdsopgave kun har tid til at blade i den. Han har dog læst slutartiklen og skriver om den bl.a.:

„Den er som Skildring meget stemningsfuld. Men vi føler ret forskellig. Sæt et Øjeblik, at jeg har Ret i den Mening, jeg fra Krigens første Dag har haft, at Tisza er den Mand, der i kortsynet Overmod tændte den Verdensbrand, som fortærer Europa, er der saa nogen Grund til Rørelse over en saa imbecil Forbryder? Er der nogen Grund til næsten maalløs Beundring?

Hellere end at spørge ham, naar Kringen holder op, hvad Fyren selvfølgelig ikke aner, skulde De have spurgt ham, hvorfor han satte Tændstikken til den store Høstak? Ikke at jeg tror, han vilde give Dem Besked, men det maatte han dog vide. Deres hengivne Georg Brandes“.²⁹

Man aner, at den intellektuelle, analytiske Brandes opfatter Karin Michaëlis som naiv.

Det sidste afsnit i den et år senere udgivne, og mere udpræget pacifistiske, tyske udgave af krigsreportagerne er et tilføjet kapitel med overskriften *Opfer*. Her klager Karin Michaëlis over tabet af kirkeklokkerne: de er – omstøbte til kanoner – forstummede: „Statt aus lichter Höhe mit holdem Friedensgeläute die Menschheit zu beglücken, sollen sie sich nun mit ohrenzerreissendem Gezisch tief in die Erde einwühlen, nachdem sie zuvor ihr Vernichtungswerk getan haben.“³⁰ Men i en fremtidsvision ser hun (måske lidt patetisk, men forståeligt nok) en bonde, der fredeligt pløjer marken, idet han foruden sten samler shrapnellhylstre og granatsplinter op af jorden, af hvilke måske en ny klokke kan støbes, som vil forkynde freden.

²⁹ I Karin Michaëlis' arkiv NkS 2731 på KB. I sin selvbiografi *Lys og Skygge* (note 14) s.75 omtaler hun også besøget hos grev Tisza, „der“, skriver hun, „dengang og længe efter, forfulgtes med brændende Had, som Ophavet til første Verdenskrig! Først i Memoirerne udkommet efter hans Død, aabenbarede han Sandheden: at han tværtimod havde kæmpet som en Løve for at hindre Udbruddet af det store Blodbad. Det oversteg hans Kræfter, de der ønskede Krig, var stærkere“.

³⁰ Michaëlis: *Opfer* (note 26) s. 157.

Under krigen offentliggjorde Karin Michaëlis også to skønlitterære værker, der udkom på tysk: *Weiter leben. Kriegsschicksale*, ni fortællinger, der blev trykt 1914, og romanen *Die neuen Weiber von Weinsberg*, som Ullstein udgav 1916.³¹ Fortællingerne skildrer en række civile mennesker, hvis liv ændres radikalt af krigen. Den første fortælling *Vom Baume des Mitleids* indtager en særstilling, idet den på meget realistisk og suggestiv vis skildrer en ung officers konkrete krigsoplevelse: på vej ned i fjendens skyttegrav ser han en række soldater stå mærkeligt ubevægelige på række, fordi de, viser det sig, alle har fået den øverste del af hovedskallen kappet af, således at soldaten (og med ham læseren) ser direkte ned i den ene fritliggende hjernemasse ved siden af den anden. Chokket medfører, at officeren regredierer til et lille barn, som først af sin gamle amme (som i Strindbergs *Faderen*) kan bringes til ro med det udførligt fortalte eventyr om den hellige Lisula, der giver sig selv i ubegrænset medfølelse med lidende mennesker og dyr.

Romanen *Die Neuen Weiber von Weinsberg* kunne af censurgrunde ikke trykkes i Danmark under krigen. Den udkom først 1925 med titlen *Kvindelil, din Tro er stor*.³² Romanens tyske titel refererer til middelalderlegenden om den belejrede by Weinsberg, hvis kvinder dog fik lov til at forlade den med det de kunne bære. Ifølge legenden bar de deres mænd på ryggen og deres børn under armene – og reddede dem på denne måde. Karin Michaëlis' roman indeholder ikke nogen politisk analyse af krigens årsager, og trods hendes stærke modvilje mod krigen, ses mændenes deltagelse som en nødvendig pligt over for deres land (den samme holdning, som også sås i nogle af krigsreportagerne). Men de tyske og østrigske kvinder i romanen, som for en del er tegnet efter de samme reale forbilleder, som skildredes dokumen-

³¹ Karin Michaëlis: *Weiter leben. Kriegsschicksale*, München 1914 og *Die neuen Weiber von Weinsberg*, Berlin, Wien 1916. På forsatsbladet er – uafhængigt af titelsiden og uden forfatternavnet formodentlig af forlaget (?) – tilføjet en „ekstra-titel“ med store typer i gotisk skrift: *Das Heldentum der Deutschen Frau*. Denne nationalistisk-heroiske ekstratitel mangler i den danske udgave af romanen.

³² Kun romanens første kapitel *Marylka* udkom på dansk i januar 1916 i månedsskriftet *Tilskueren* med en indledende forklarende tekst, der antyder romanens hovedlinje, som netop ikke er nationalistisk: „Dette er første Kapitel af en stor Bog, der omhandler Kvindernes Forvandling under Verdenskrigen. Af Neutralitetshensyn vil Bogen ikke foreløbig blive trykt i Danmark. Marylka er en af Hovedpersonerne. I næstsidste Kapitel dør hun under Udøvelsen af en næsten overmenneskelig Heltegerning. Men forinden har hun opnaaet den højeste Lykke“.

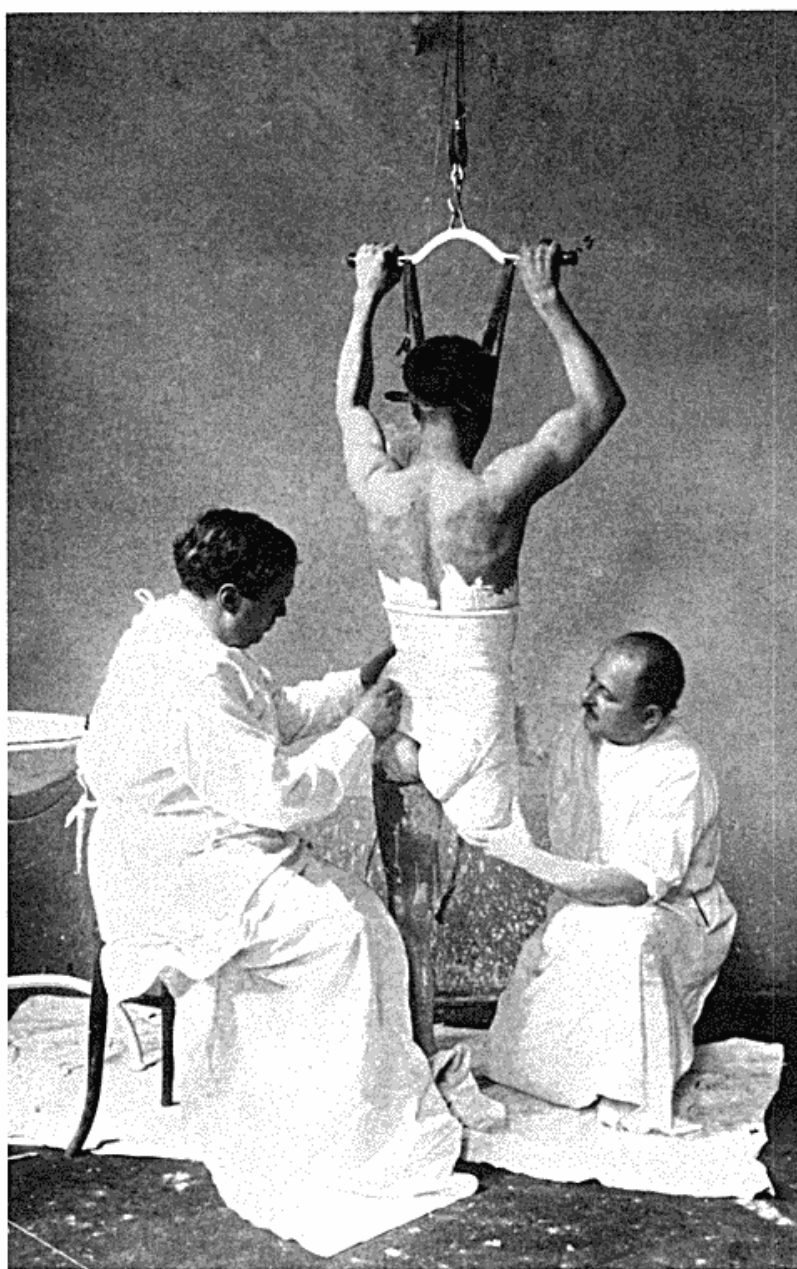
tarisk i krigsreportagerne, er en „ny udgave“ af kvinderne fra Weinsberg. Trods tabet af deres egen lykke, mand, familie og kærlighed på grund af krigen formår de fire kvindelige hovedpersoner i denne (i kompositionen springende) kollektivroman at omsætte deres smerte og tab til næstekærlig indsats og hjælp til krigens ofre. Det er kvinderne og børnene, der i et samfund, hvor mændene myrder hinanden, bærer fremtidens utopiske forhåbning. Karin Michaëlis synes at fastholde sin tro på det gode i mennesket: „der Krieg ist grausam, nicht die Menschen sind es“, hedder det.³³ Men i romanen udtrykkes tydeligt den frygt, Karin Michaëlis nærrede for et kommende folkehad i efterkrigstiden, som vil opstå af ord og propaganda. En fredsslutning vil endnu ikke være ensbetydende med fred. Efter krigens afslutning vil sammen med freden hadets rædselstid komme, hadet mellem folkene, som vil brede sig som pest, der trænger ind i modernælken og forgifter de umyndige sjæle. Derfor ligger håbet i nedbrydningen af nationale fordomme – først og fremmest hos børnene. Således skriver en døende mor i romanen i et afskedsbrev til sine børn, og hun sammenligner det ødelagte forhold mellem folkene med en bro, der er sprængt, men som forhåbentlig kan udbedres fra begge sider, indtil broens bue igen lukkes, og den er blevet sikker og kan bære.³⁴

Den ene hovedfigur i romanen Marylka, der er en barnløs moderlig kvindeskikkelse (som de livsbekræftende skikkelser ofte er i Karin Michaëlis' værker – i øvrigt i lighed med både Genia Schwarzwald og Karin Michaëlis selv), lever på en sandet ø i Nordsøen som telegrafist og lærerinde.³⁵ Hun repræsenterer romanens pacifistiske håb om en kommende forståelse mellem folkene. Midt under krigen belærer hun børnene om, at enhver sejr betyder tusindvis af faderløse børn, og hun opfordrer børnene til hver især at skrive et brev til et barn i de fjendtlige lande, hvad de ivrigt begynder på. Børnene er fast overbeviste om, at hvis de dannede en forening, kunne krig i fremtiden forhindres. I

³³ Michaëlis (note 31) s. 337.

³⁴ Michaëlis (note 31) s. 335 ff.

³⁵ Miljøet og topografien på øen er formodentlig tegnet over øen Læsø, hvor Karin Michaëlis opholdt sig et år som ganske ung privatlærerinde. Den danske udgave er dediceret til hendes danske elev på øen: „Kære lille Lis – Genkender du din Barndoms Ø? Husker du turene, vi to gik langs Havet? Husker du Skyerne, naar Solen sank? Og gamle døvstumme „Mal“ og Udkigsstilladset og Stormnætternes Strandinger? Du var tretten og jeg var femten – og intet, slet intet har forandret sig siden. Bogen tilegnes dig som Minde om Øen i Havet.“

Billedet, der viser tilpasning af benproteser på en krigsinvalid, findes kun i den tyske udgave af Karin Michaëlis' bog *Opfer*. Det er gengivet s. 128 med underteksten: Abguss zur Prothese. Billedet findes også i Det kongelige Biblioteks Kort og Billedsamling. Det stammer fra en omfattende samling fotos fra Første Verdenskrig, som oprindeligt har tilhørt Karin Michaëlis (hendes håndskrevne notater findes på bagsiden af mange af billederne), men som hun åbenbart har overgivet til sin gode ven ingeniør A.C.V. Hansen, der har afleveret samlingen til KB i 1958. Samlingen er blevet splittet op og fordelt efter emner.

samme scene fortæller lærerinden en legende om „juleskibet“, som rejser fra Amerika til Europa med julegaver til børnene dér, og som på forunderlig, magisk, vis kan sejle uskadt mellem bomber og u-både. Men Karin Michaëlis bryder den utopiske eventyrtone af ved – realistisk – i samme øjeblik at lade skolen blive ramt af fjendtlige flyangreb, hvorved mange af børnene og lærerinden dør. Øen har nemlig kort forinden fået militærstrategisk betydning på grund af en flybase, men uden at øens befolkning er klar over det. Tværtimod blev flyvemaskinerne af børnene og lærerinden opfattet urealistisk og fantastisk som eventyrlige og fascinerende fugle – en fascination af den moderne teknik uden destruktivt mål.

Genia og Hermann Schwarzwald, der ellers var store beundrere af Karin Michaëlis som kunstner, mente ikke, at romanen som helhed (på trods af smukke afsnit) var kunstnerisk vellykket, bl.a. fordi krigsstoffet ikke stemte sammen med Karin Michaëlis' kunstneriske talent: krigens hæslighed og råhed forstod Karin Michaëlis egentlig ikke. Genia Schwarzwald skriver herom i et brev den 16. oktober 1916, og at man kunne mærke, hvor svært og tungt det havde været at skrive romanen, – men at det var „eine ritterliche Tat“ af Karin Michaëlis at gøre det.³⁶

Karin Michaëlis synes at have videreført og videreudviklet mange af sine tanker fra denne roman såvel som en stor del af sine erfaringer og oplevelser fra Første Verdenskrig i den senere „science-fictionagtige“ roman *Den grønne Ø*, en utopisk ungdomsroman, der udkom 1933 på tysk og 1937 på dansk, og i hvilken hun i en vis forstand (som en undtagelse i sine fiktionsværker) udfolder sine politiske tanker: Ved en naturkatastrofe forsvinder tilsyneladende hele verden i havet, kun en lille ø med 1600 indbyggere syd for Svendborg – dvs. Thurø – forskånes som en slags Noas Ark. Den frelsende hovedskikkelse er foruden drengen Torben øens jordemoder, med tilnavnet Syltesørine, der har mistet sit barn, men er som en moder for øens børn. Hun har mange træk tilfælles med forfatteren bl.a. en usædvanlig stærk syltemani. Karin Michaëlis selv lod endda ifølge tegneren Marie Hjuler sit hus bygge ud for at få plads til alt sit syltetøj, og hendes venner, bl.a.

³⁶ Brev fra Genia Schwarzwald til Karin Michaëlis den 16. okt. 1916 i NkS 2731 på KB.

Peter Freuchen og Brecht³⁷ undrede og morede sig ofte herover; – men Karin Michaëlis havde, forstår man i romanen, det rørende humanitære formål at samle forråd af syltetøj, som jo kunne holde sig længe, til nødsituationer (f.eks. som det siges i romanen, til jøder på flugt). Det lykkes jordemoderen i *Den grønne Ø* med hjælp fra øens børn at løse problemerne i det lille samfund, som er opstået som følge af katastrofen, efter at repræsentanterne for den hidtidige gamle politiske magt har måttet opgive at skabe orden og en fornuftig overlevelsesmulighed for alle. Jordemoderen og børnene opretter en slags økologisk, grønt fællesskab, som udover at samle forråd af store mængder syltetøj, henkogt og tørret frugt, tørrede og saltede fisk, som hænges op på telegrafrådene, overlever ved f.eks. udnyttelse af brændenælder til både spinat og stof, og ved anvendelse af sten og tørret tang til byggemateriale. I det lille samfund ophæves ejendomsretten (efter socialistisk eller anarkistisk forbillede – måske inspireret af Karin Michaëlis' venskab i 20'erne og 30'erne med anarkisterne Emma Goldman og Alexander Berkman?), og der indføres en form for „fælleskøkken“ à la Genia Schwarzwald, men omsat til dansk provins. Alle disse forholdsregler ses som nødvendige for, at alle på øen kan overleve med de pludseligt meget begrænsede midler. Af samme grund indføres (bortset fra de tørrede fisk) vegetarismen: der er ikke korn nok til både husdyr og mennesker. En vigtig rolle spiller endvidere øens ingeniør (og dermed alligevel den moderne teknik). Han konstruerer små vindmøller, og i slutningen af romanen redder han øen

³⁷ Marie Hjuler sagde i en mindetale for Karin Michaëlis, holdt i Randers den 27.11. 1973: „Så passede hun sin store have og syltede og henkogte, så der måtte bygges et helt hus med hylder til alle de glas.“ (kopi , privateje). Peter Freuchen tegnede i 1939 et billedlotteri til Karin Michaëlis med personlige motiver, bl.a. svaler, som hun var særlig glad for. I et brev fra januar 1939 gengiver han et af billederne: en syltetøjskrukke med den humoristiske påskrift: „Ribs. 1903“. Så gammelt syltetøj var næppe spiseligt. Se brev fra P. Freuchen jan. 1939 til Karin Michaëlis på KB. Og Brecht tilføjede en hilsen til sidst i et udateret brev (formodentlig fra foråret 1942) fra Helene Weigel til Karin Michaëlis, da de alle tre var i eksil i USA i hhv. Californien og New York: „es ist scheusslich, dass wir so weit auseinander wohnen! wer wohl jetzt Dein Eingemachtes isst? herzlich Dein alter b“, altså: hvem spiser mon dit syltetøj nu? Se Helene Weigels breve til Karin Michaëlis på KB og Birgit S. Nielsen: Die Freundschaft Bert Brechts und Helene Weigels mit Karin Michaelis. Eine literarisch-menschliche Beziehung im Exil, i E. Böhne u. W. Motzkau-Valeton (udg.): *Die Künste und Wissenschaften im Exil*, Stuttgart 1992, s. 71-96.

fra en ny katastrofe ved at udnytte sprængstoffet fra to miner fra Første Verdenskrig til et fredeligt civilt formål. Han etablerer endda et vandfald (i Danmark!) til elektricitetsproduktion.

Karin Michaëlis' holdning til Tyskland og Europa efter Første Verdenskrig

Tanken om mellemfolkelig forståelse forsøgte Karin Michaëlis også at formidle journalistisk i årene efter Første Verdenskrig. Hun skrev mange artikler i danske aviser, i hvilke hun (som nævnt ovenfor) berettede om den store nød især i Wien og Berlin og opfordrede danskerne til at hjælpe.³⁸

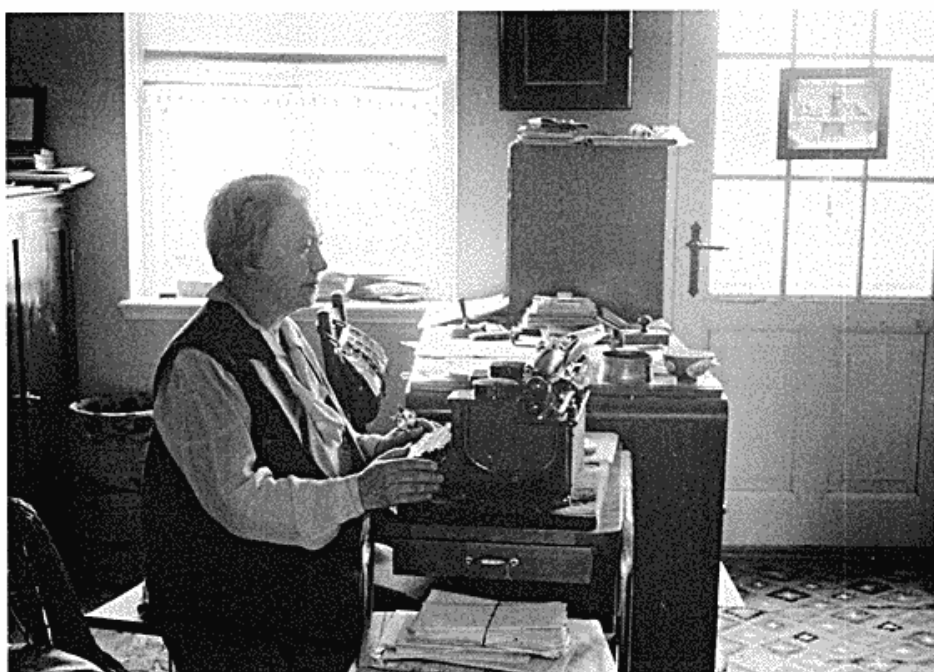
Hun tog flere gange parti for de besejrede lande Tyskland og Østrig, således f.eks. i en kronik i *Politiken* den 10.6.1919 *Hos Czekernes Præsident*, hvor hun berettede om sit besøg hos den tjekkiske præsident Masaryk i Hradschin. Hun havde over for ham, skriver hun, protesteret mod undertrykkelsen af de tyske bøhmere og det tyske sprog, hvilket han havde reageret meget afvisende på. I den tyske version af sin selvbiografi³⁹ går hun også ind på denne samtale og fortæller, at Masaryk vredt slog i bordet – og at hun gjorde det samme, hvorpå de begge brød ud i latter; men hun var dog gået derfra med en ubehagelig følelse af misstemning og uden lyst til at opsøge ham igen. De mødtes dog igen, og i en senere samtale havde Masaryk givet hende ret i hendes kritik af den tjekkiske nationalisme; og til hendes 60 års dag i 1932 havde han fejret hende som en trofast ven af tjekkerne og tildelt hende den højeste tjekkiske orden Den hvide Løve.

I to artikler i *Politiken* fra den 1.2.1923 *Fra Ruhr og Razzia* fra den 14.2.1923 protesterede Karin Michaëlis med stor harme mod den franske og engelske besættelsespolitik i Rhinlandet: tyskerne måtte arbejde for franskmændene som slaverne ved bygningen af pyramiderne, og de engelske besættelsestropper arresterede vilkårligt unge tyske kvinder og behandlede dem ydmygende, som var de alle prostituerede.

Karin Michaëlis ser tydeligt – uden at analysere det direkte politisk – at en sådan behandling af det besejrede Tyskland fra sejrsmagternes side måtte fremme en uheldsvanger udvikling.

³⁸ F.eks. i *Politiken* 29.1.1918 *Svære Dage*, 23.3.1920 *Det haster* og 5.12.1918 *Tilstanden i Wien*, plus mange flere.

³⁹ Karin Michaëlis: *Der kleine Kobold*, Wien 1948, s. 253.

Karin Michaëlis ved skrivemaskinen i sit beskedne arbejdsværelse på Thurø ca. 1930. Det Kongelige Biblioteks Kort og Billedsamling.

I atter andre artikler oplyste hun danskerne om en række misforhold i Europa, f.eks. om terroren i Jugoslavien og pogromer i Rumænien.

I 1926 synes hun at fatte nyt håb for Europas udvikling. I en kronik i *Politiken* den 20.10.1926 *Brev fra Wien* beretter hun om den første Paneuropa-kongres i Wien, som hun havde deltaget i med begejstring. To tusind mennesker havde været til stede i Konzerthaus. Der var delegerede fra alle europæiske lande, hver med et lille nationalt flag foran sig – og i baggrunden det nye paneuropæiske flag: et rødt kors mod en gylden sol. Hver delegeret havde berettet på sit eget sprog, hvorfor netop hans land gik ind for Paneuropa, og stor var jubelen, da den franske minister holdt en formelig brandtale, som bevægede tilhørerne stærkt, om det nye broderlige forhold mellem Tyskland og Frankrig. Derefter talte grev Coudenhove-Kalergi, grundlæggeren af Paneuropa, om sin forhåbning til fornuftens og godhedens sejr. Men det absolute højdepunkt på kongressen var det øjeblik, da den unge leder af det tyske studenterforbund gav lederen af den franske ungdomsorganisation hånden, og de to derefter omfavnede og kysede

hinanden og lovede venskab mellem Frankrigs og Tysklands ungdom. Dette var, skriver Karin Michaëlis, et historisk og menneskeligt øjeblik, hvis mage man sjældent oplever.

Man havde dog ikke i begejstringen glemt krigens ødelæggelser, skriver hun videre, at blomstrende franske egne var forvandlet til ruinhobe, og at den samme franske jord var gennemvædet af unge tyske mænds blod. Men i fremtiden ville der herske forståelse og samarbejde mellem de to folkeslag. Hun var overbevist om, at de største statsmænd i Europa havde erkendt, at Paneuropa var nødvendigt, hvis Europa skulle fortsætte med at eksistere som en selvstændig verdensdel. I artiklen formulerer hun videre helt profetisk:

„Det drejer sig nu om at vinde alle europæiske Stater for en Union, der trods absolut fuldkommen Suverænetet i indre og kulturelle Anliggender, opgiver deres økonomiske og politiske Grænser.

Denne Union skal altsaa ikke være, hvad man paa Tysk kalder ein Bundesstaat, men ein Staatenbund. 'Das was diesem weitschauenden Plan alle Sympathien gewinnen wird ist die unbedingte und ewige Garantie gegen jeden neuen europäischen Krieg' – Og saa ikke et Ord mere om Politik. For det kan vel ikke kaldes Politik, at vi allesammen med Glæde vilde hilse et Evropa, hvor man af Hjertenslyst, til Lands og til Lufts og til Vands kan fare rundt uden Pas, uden Visum, uden – Toldeftersyn. Man betænke blot den moralske Virkning, at vi saa ikke mere behøver at smugle!

Som en ventet Følge af Paneuropa kommer da fælles Møntsystem.“

Endnu i december 1932 talte Karin Michaëlis fire gange i periferien af Berlin mod Hitler og nazismen – med SA-folk i salen – hvilket der skulle personligt mod til. Man ville i januar 1933 arrestere hende i hendes pensionat i Berlin, men hun var da allerede rejst tilbage til Danmark.

Man forstår derfor hendes smerte, da hun i begyndelsen af september 1933 i rustalen til studenterne i København følte det nødvendigt at distancere sig offentligt fra raceteorierne og jødeforfølgelserne i Tyskland og dermed bryde med Tyskland, det land „som hun altid havde elsket og og som havde givet hende så meget værdifuldt“, og – betonedede hun – som hun havde taget så klart parti for siden Første

Verdenskrig. Men hun måtte gøre det, selvom det ville koste hende hendes navn i Tyskland.⁴⁰

Afsluttende bemærkninger

Man kan sikkert være meget uenig om vurderingen af værdien af den filantropiske indsats, som kvinder som Karin Michaëlis eller Eugenie Schwarzwald ydede under Første Verdenskrig og i årene derefter. Man kan, som det er blevet gjort, opfatte deres humanitære arbejde som klassiske eksempler på storborgerskabets kvinders private godgørelse og kritisk se det som dels umyndiggørelse af ofrene og dels som ideologisk bidrag til opretholdelse af krigen.⁴¹ Men man kan også bøje sig i respekt for den individuelle humanisme, som de to her omtalte kvinder udviste. Selvom de ikke anlagde klare politiske analyser eller bevirkede politisk-socialt ændringer via (parti)politisk arbejde, så gjorde de med en uhyre arbejdsindsats, hvad de formåede inden for deres individuelt begrænsede muligheder. Anklagen, som man rettede mod Karin Michaëlis for opportuniste i 1914, forekommer ikke rimelig eller rigtig og afkræftes også klart af hendes senere biografi. Tværtimod kostede hendes tyskvenlige stillingtagen hende både venner og økonomiske tab. Det er den samme almenmenneskelighed, ja næsten sygeligt overdrevne medfølelse med den lidende skabning, som bestemte hendes handlemåde gennem hele hendes liv. Man kan måske anse denne holdning for naiv. Men det er det samme engagement, som drev hende til at tage parti for Tyskland og for krigens ofre under Første Verdenskrig, som bestemte hendes personlige indsats for flere politiske og andre fanger som f.eks. Sacco og Vanzetti, Mooney og Billings i 20'ernes USA, eller for Wiens boligborgmester Hugo Breitner, som hun skrev lange personlige breve til i fængslet i 1934, og som hun fik fri ved at henvende sig direkte til Dollfuss, eller for – hvad der vakte opsigt i Danmark – gentleman-tyven Storm-Nielsen, som hun ved at opsøge Christian 10. personligt fik benådet, og som hun tog til sig på Thurø. Det er den samme hjælpsomhed, der gang på gang fik hende til også at hjælpe forfatterkolleger, der var i vanskeligheder, således Harald Herdal, Peter Freuchen og Johs.V. Jensen, som hun

⁴⁰ Jfr. reportager i *Berlingske Tidende* og *Politiken* 6.9.1933.

⁴¹ Denne opfattelse finder man i en vis grad hos R. Göllner (note 4) med hensyn til Genia Schwarzwald.

spontant sendte penge til.⁴² Og det er ligeledes det samme, tiltagende politisk-humanitære engagement, som fik hende til sammen med Roland og Barbusse at protestere mod terror og retsløshed på Balkan, og som fik hende til at harmes over, at de europæiske kulturnationer blot så til, da retsløshed, censur og tortur udfoldede sig i Jugoslavien, og pogromer fandt sted i Rumænien. Og det var den samme humanisme, der i 1933 førte til hendes brud med det nazistiske Tyskland – og til hendes hjælp til tyske emigranter, selvom hun derved mistede sine vigtigste indtægter fra de tyske forlag. Af samme grund afviste hun et gunstigt tilbud fra Goebbels, der gerne havde set den populære blonde skandinaviske forfatter virke for det „nye“ Tyskland.⁴³

Også under sit ufrivillige 7-års ophold i USA under Anden Verdenskrig som en slags emigrant forsøgte hun fortsat trods dårligt helbred og økonomiske vanskeligheder at hjælpe ofre for krigen. På sit ikke fejlfrie tysk skrev hun i december 1943 til en veninde i USA:

„Ich habe viel zu tun und gebe meine ganze Kraft dazu um die Juden herauszubringen bevor Hitler erreicht habe sie alle zu ermorden. Ich spreche in Radio an Baquetten, soll Vorlesungen geben, und schreibe. Ich tue was ich kann. Es ist dieses, für mich, das allerwichtigste von allen Fragen. Wir können etwas mehr als eine Million retten eine Million unschuldige Männer, Frauen und Kinder. – Mein Herz zittert Tag und Nacht. Sollte ich eines Tages herumfallen und tot sein, dann wisst die Ursache ist Trauer wegen der Juden“.⁴⁴

Og hun tilføjer, idet hendes medfølelse også gælder de ikke-jødiske tyskere: „Ich kann auch nicht die Bombardierung von Berlin aushalten. Die Unschuldigen dort, die nicht heraus können ... schrecklich.“

Da Karin Michaëlis efter krigen kom tilbage til Danmark blev hun hædret med Chr.10.s Frihedsmedalje og blev æresborger på Thurø. I

⁴² Jfr. takkebreve i K. Michaëlis' arkiv på KB. Johs.V. Jensen skrev den 21. dec. 1931 bl.a.: „Deres Godhed, ved jeg, gaar over Gevind. Ved De ikke at jeg er en velhavende Mand“ – og i en fodnote kommenterer han dette: „Min Kone siger at en velhavende Mand er en Mand paa en halv Million, men jeg er fra Landet og forstaar derved en som ikke har Gæld“. Og han siger videre i brevet: „Ikke desto mindre har jeg aldrig kendt Mage. Og nu skal jeg sige Dem noget. De skal ikke give til De ikke har noget, Deres bedste Venner vil føle anderledes for Dem hvis det en Gang skulde blive Dem der trængte til Hjælp. De er Verdens mest large Fruentimmer, jeg er glad for at De ogsaa har villet hjælpe mig op af en Suppe“. NKS 2731.

⁴³ Nielsen (note 2), s. 60-61.

⁴⁴ Brev til Else Siegle, en emigrant fra Genia Schwarzwalds kreds i Wien. I privateje.

sin fortsatte hjælpsomhed forsøgte hun at sende levnedsmiddelpakker til Tyskland, og hun bestemte, at indtægterne fra hendes bøger i Tyskland skulle tilfalde nødlidende jøder.

I januar 1950, da Karin Michaëlis døde, skrev hendes venner Bertolt Brecht, Hermann Duncker, Hanns Eisler, Alfred Kantorowicz, Anna Seghers, Helene Weigel og Auguste Wieghardt-Lazar, som alle (bortset fra Anna Seghers) havde opholdt sig som emigranter hos hende på Thurø, bl.a. følgende i en nekrolog, idet de netop fremhævede hendes enestående hjælpsomhed:

„Zu Zeiten warst Du eine reiche Frau, zu anderen hast Du materielle Not gelitten. Du warst vor dreissig Jahren weltberühmt und vor zehn Jahren zu Unrecht fast vergessen – aber das alles hat Dir gar nichts ausgemacht, Dich kaum berührt. Du hast in Deinen Büchern und in Deinem Leben immer auf der Seite des menschlichen Anstandes, der Gerechtigkeit, der Wahrheit und des Friedens gestanden. Du hast Dich immer viel mehr für andere Leute interessiert als für Dich selber. Du hast vielen Menschen in vielen Ländern geholfen und Dich immer gewundert, wenn man an Dich dachte. Liebe Karin, wir werden noch sehr lange an Dich denken; wir bleiben die alten“.⁴⁵

Af denne fremstilling af Karin Michaëlis' engagement for Tyskland frem til 1933 og hendes utrættelige hjælpsomhed over for nødlidende mennesker, turde det fremgå, at hun med urette er næsten glemt i dag. Hun var en enestående europæisk kulturpersonlighed, hvis betydning ikke kun udfoldede sig i hendes forfatterskab, men også i hendes beundringsværdige livslange og forbilledlige altruistiske arbejde.

Man kan undre sig over, at hendes selvbiografiske hovedværk om pigen Gundhild *Træet paa godt og ondt*, der for alvor slog hendes navn fast i samtidens skeptiske danske offentlighed – og især for de to første binds vedkommende: *Pigen med Glasskaarene* og *Lille Løgnerske* førte til sammenligninger med H.C. Andersen (således igen i Tom Kristensens nekrolog den 12.1.1950 i *Politiken*),- ikke er blevet genoptrykt efter krigen.

Tove Ditlevsen skrev i et brev til Karin Michaëlis den 23. oktober 1945 om den store betydning, dette værk havde haft for hende:

⁴⁵ Nekrolog i *Neues Deutschland*, aftrykt i Alfred Kantorowicz: *Deutsches Tagebuch*, bd. 2, München 1959, s. 56f.

„Kære Fru Karin Michaelis!

Da jeg var femten Aar læste jeg første Gang „Træet paa godt og ondt“, og det forandrede hele min Indstilling til Tilværelsen (eller rettere: det gav mig en Indstilling). Jeg var saa betaget af Gundhild og hendes Skæbne og hendes vidunderlige Sind, at jeg kom til at tænke og tale som hun, og mange, mange Aar efter var [jeg] saa impliceret i hende, at alt hvad jeg skrev blev farvet af denne Oplevelse.

Nu har jeg lige læst de fem Bøger igen, og det mærkelige skete (De ved jo selv hvordan det er at vende tilbage til sin Barndoms Bøger), at de gjorde det samme Indtryk paa mig som dengang – blot endnu forunderligere og rigere, fordi jeg nu bedre er istand til at forstaa dem og nyde deres kunstneriske Værdi. Kære Karin Michaelis, allerede dengang vilde jeg ha skrevet til Dem, men fik saa at vide at De var i Amerika. Nu er De kommet hjem, og jeg vover at gøre det, sikker paa at De ikke vil finde mig paatrængende. Jeg blir selv saa flov, naar nogen skriver og roser mine Bøger, fordi jeg synes jeg narrer dem, naar de har faaet noget ud af Ting jeg har skrevet mig fri af og glemt. Derfor har jeg heller aldrig før skrevet til nogen Forfatter, men jeg har altid vidst at jeg vilde skrive til Dem en Dag – for det er noget andet, Dem holder jeg af, skønt jeg aldrig har set Dem, for De er Gundhild, og hende er der saa meget af i mig.

Jeg sender Dem „Barndommens Gade“, som ikke er nogen vellykket Bog, men som fortæller lidt om mig. Jeg har Lyst til at sende Dem hele min Produktion, men er bange for at forskrække Dem.

Med de venligste Hilsner sender jeg Brevet ud i det blaa, for jeg ved ikke hvor De bor.

Deres hengivne Tove Ditlevsen

Nu ringede jeg til Politiken og fik Adressen“⁴⁶

⁴⁶ K. Michaëlis' arkiv NkS 2731 på KB.

SUMMARY

BIRGIT S. NIELSEN: *Karin Michaëlis and Germany. The humanitarian and political involvement of Karin Michaëlis during World War 1 and in the years up to 1933.*

The Danish writer Karin Michaëlis (1872-1950) is, today, almost completely forgotten. However, in the first half of 20th Century she was known throughout Europe, not only for her many novels on women's lives and for her unconventional children's books about a girl called Bibi, but also for her humanitarian involvement, which she, for example, showed the German emigrants in the 30's, among those Bertolt Brecht and Helene Weigel.

This article investigates the help Karin Michaëlis gave to German and Austrian victims of World War 1, revealed by a holiday home in Austria for elderly people, and in her work as a writer. She published a large number of articles in Danish and German newspapers on the consequences of the war, articles, which were later published with accompanying photographs in the book *Krigens Ofre* ('Victims of the War') in 1916 with a German edition the following year.

She deals with the same theme, especially the contribution of the women, in the stories *Weiter Leben* ('Continue with your life') from 1914 and in the novel *Die neuen Weiber von Weinsberg* ('The new women from Weinsberg') published in 1916.

An important factor for Karin Michaëlis' work was her close friendship with the pedagogue and philanthropy Eugenie Schwarzwald (1872-1940), who organised the daily feeding of thousands of Viennese citizens via a communal kitchen (a concept she used in Berlin during the period of the inflation) and who arranged country holiday stays for several thousand Viennese children. Karin Michaëlis both supported and wrote about this aid work.

The article also covers the relation between Karin Michaëlis and Germany, a country, which in 1914, she defended against accusations of barbarity. This was not well received in Denmark. In the time between the World Wars Karin Michaëlis engaged herself in the public defense of human rights and the persecuted minorities in, for example, the Balkans. She also defended the Germans against the English and French victors.

In 1933 she broke off relations with the then Nazi Germany, thereby losing her most important audience: the German readers. Even during her difficult years in 'exile' in the US during World War 2 she remained active in the helping of the victims of the war.